

Halina Borbowiec

Realizacja wzdłużonego O, E w sylabach nowozamkniętych w ukraińskich gwarowych nazwach roślin¹

1. Charakterystyczną cechą fonetyczną języka ukraińskiego jest tzw. ikawizm, a więc przejście dawnych *o, *e w i /po zaniku półsamogłosek b, b/. W wypadku, gdy w sylabie następuje nie było *b lub *b, praśkowińskie o, e zachowały się bez zmian. Stąd też obserwujemy typową dla języka ukraińskiego oboczność: snopy - snip, tycja - tyli, seło - sli itp.^{2/}

Ukraińska oboczność i//o, e reprezentuje zjawisko tego samego typu, co polskie o//ó, 3/ z tą różnicą, że w języku ukraińskim zaistniała ona również przed spółgłoskami bezdźwięcznymi: np. nis /ukr./ - nos /pol./, btb /ukr./ - bós /pol./, pip /ukr./ - pop /pol./, viz /ukr./ - wóz /pol./, sik /ukr./ - sok /pol./, rih /ukr./ - róg /pol./

Praśkowińskie *o, *e w sylabach zamkniętych na gruncie języka ukraińskiego uległy więc zmianom ilościowym i jakościowym, których efektem końcowym w języku ogólnoukraińskim i w większości gwar, było pojawienie się na ich miejscu i. Zmian jednak to nastąpiło *o, *e uległy dyfronizacji. Dowody świadczące o przebiegu tego procesu, znajdujemy w gwarach późnookraińskich.^{4/}

Jak przedstawiają się rezultaty ps. ɤ , ɛ e w sylabach zamkniętych w poszczególnych dialektach języka ukraińskiego, które za K. Mychalczukiem i F. T. Żyżką dzieliły na trzy podstawowe grupy: północną, południowo-zachodnią i południowo-wschodnią? 5/

1. W północnoukraińskich /poleskich/ gwarach nowy fonem ɪ , odpowiednio do dawnego o, e, w akcentowanych sylabach zamkniętych, nie występuje. W sylabach nowozamkniętych na miejscu dawnego ɤ e występują dyftongi: / $\text{i}\text{e}/$, / $\text{i}\text{y}\text{e}/$, / $\text{y}\text{e}/$, / $\text{ye}/$.

Uprócz wymienionych dyftongów szeregu przedniego, w polskich gwarach obserwuje się labializowane dyftongi szeregu tylnego: / $\text{uo}/$, / $\text{ue}/$, / $\text{uy}/$, / $\text{ui}/$, przednio-średniego: $\text{y}\text{ü}\text{o}/$, / $\text{ü}\text{e}/$ i szeregu przedniego: / $\text{y}\text{ü}/$, / $\text{hi}/$, / $\text{h}\text{e}/$, / $\text{h}\text{e}/$.

Charakterystyczną cechą dyftongów w ogóle jest tendencja do monofongizacji. Proces taki może przebiegać dwiema drogami:

1/ Wznacenia się początkowy moment artykulacji: u dyftongów labializowanych artykulacja koncentruje się na wysokim poziomie i labializacja staje się silniejsza; u nielabializowanych artykulacja jest węższa, np.: vu^{u} , pu^{u} , su^{u} , por^{u} , ber^{u} u^{u} zka.

2/ Wznacenia się końcowy etap artykulacji dyftongów: u labializowanych samogłosek intensywność artykulacji koncentruje się w środkowym rzędzie, a labializacja zmniejsza się; u dyftongów nielabializowanych artykulacja koncentruje się na obniżonym poziomie, stając się jednocześnie bardziej szeroka, np.: $\text{y}\text{ü}\text{o}$ jsko, $\text{pr}\text{h}\text{e}$ ra, $\text{sc}\text{h}\text{e}$ otka.

W gwarach północnych dyftongi występują w sylabach akcentowanych; wymieniałą się one z monofongami ɔ , e w sylabach nieakcentowanych, np.: $\text{spud}^{\text{ɔ}}$ - $\text{spodn}\text{y}^{\text{e}}$ a, $\text{kuyst}^{\text{ɛ}}$ - $\text{kostk}\text{y}^{\text{ɛ}}$, $\text{muyst}^{\text{ɛ}}$ - $\text{mostk}\text{y}^{\text{ɛ}}$.

Główną cechą wokalizmu gwar polskich jest obojętność fonem / ɪ i h variantów/ w pozycjach akcentowanych i nieakcentowanych: / $\text{ü}\text{o}/$, / $\text{ü}\text{e}/$, / $\text{y}\text{ü}/$, / $\text{hi}/$ - / $\text{e}/$; / $\text{uo}/$, / $\text{ue}/$, / $\text{uy}/$, / $\text{ui}/$ - / $\text{o}/$;

Wśród gwar północnych F. T. Żyżko wyróżnia trzy grupy: a/le-wobrzeżne polskie, b/wołyńsko-polskie, c/prawobrzeżne polskie;

a/ Na miejscu dawnego ɔ w sylabach zamkniętych pod akcentem, obserwuje się obojętność labializowanych dyftongów: / $\text{uo}/$, / $\text{ue}/$, / $\text{uy}/$, / $\text{ui}/$. Występują one także na miejscu ɤ e w sylabach zamkniętych, powstających wskutek zaniku ɥ lub przed spółgłoskami twardejmi, np. vuz , vuez , vuz / $\text{vuz}/$; kuot , kuet , kuyt / $\text{kit}/$.

Odpowiednio do dawnego e lub po spółgłosce miękkiej mogą występować labializowane dyftongi szeregu przedniego: / $\text{ü}\text{o}/$, / $\text{ü}\text{e}/$, / $\text{y}\text{ü}/$, / $\text{hi}/$, np.: phok , $\text{n}\text{y}\text{os}$ / nis - $\text{nesz}\text{e}/$, nhes , nye / $\text{n}\text{y}\text{is}/$.

b/ Na miejscu dawnego e w sylabach zamkniętych na obszarze gwar wołyńsko-polskich występuje / $\text{i}/$: thka , phe , $\text{s}\text{h}\text{st}$, $\text{z}\text{h}\text{in}\text{ka}$. W sylabach zamkniętych akcentowanych na miejscu dawnego ɔ , e występuje także fonem / $\text{u}/$, jako rezultat zaniku dyftongów labializowanych. Spotyka się także i warianty fonemu / $\text{ü}/$: / $\text{u}^{\text{u}}/$,

/ $\text{u}^{\text{u}}/$, np. bhk , vuz , ph , sth , nis , kin , lub: / $\text{i}\text{u}/$, / $\text{u}^{\text{u}}/$, np.: bhb / $\text{b}\text{h}\text{b}/$, vhz / $\text{v}\text{h}\text{z}/$, khh , $\text{n}\text{h}\text{h}\text{ko}$.

c/ Gwary prawobrzeżne polskie charakteryzują się stosunkowo silną tendencją do monofongizacji dyftongów.

A więc na miejscu dawnego ɔ występuje labializowany dyftong / $\text{uo}/$. Fonem ten może mieć następujące warianty: $\text{ü}\text{o}$, uo , u , uo /ostatni wariant występuje wówczas, gdy dawne akcentowane ɔ zachowuje ślady obniżenia/. Przykłady: $\text{d}\text{v}\text{ü}\text{or}$, $\text{k}\text{ü}\text{or}$, $\text{b}\text{ü}\text{ok}$, $\text{s}\text{u}\text{ü}\text{i}$, $\text{n}\text{u}\text{s}\text{a}$, som , $\text{p}\text{ec}\text{h}\text{u}\text{onka}$, $\text{k}\text{uo}\text{h}$, $\text{v}\text{u}\text{o}\text{em}\text{y}$.

Fonem / $\text{ie}/$ występuje w postaci / $\text{i}\text{e}/$ na miejscu dawnego e , z po spółgłoskach wargowych, ayczących c , r obserwuje się obecność: / iye // $\text{y}\text{e}/$, / $\text{ye}/$, np.: syest , $\text{c}\text{y}\text{epok}$.

2. Gwary południowo-zachodnie w dużym stopniu zachowują cechy poprzednich etapów rozwoju języka ukraińskiego. Rozwinęły się w nich także elementy lokalne, różniące te gwary od innych Gwar języka ukraińskiego.

Prasłowiańskie \bar{x} \bar{g} , \bar{x} \bar{e} w sylabach nowozamkniętych w większości wypadków przeszły w /i/. W niektórych gwarach /np. karpacckich/ \bar{x} \bar{o} , \bar{x} e przeszły w /u/.

W grupie południowo-zachodniej wyróżnia się następujące gwary: a/wołyńskie, b/nadniestrzańskie, c/nadszańskie, d/bojkowskie, e/zakarpackie, f/żemkowskie, g/huculskie, h/bukowińsko-pokuckie, i/podolskie.

e/ Gwary wołyńskie zaliczane są przez K. Dejne do przejściowych między południowo-wschodnimi i południowo-zachodnimi. S/ W nich, odpowiednio do dawnego \bar{g} w sylabach nowozamkniętych występuje oprócz /i/, także /u/, /y/, np.: koz' \bar{u} , xz' \bar{u} \bar{u} , ba-
t' \bar{y} n, n' \bar{y} \bar{i} \bar{z} ka.

b/ Dawne \bar{c} , e w gwarach nadniestrzańskich w sylabach nowozamkniętych przechodzi w /i/. Nawet w wypadkach, jeśli \bar{x} \bar{o} , \bar{x} e w wyrazach pochodnych znalazły się w sylabie otwartej, struktura fonetyczna morfemów zachowała się, np.: p' \bar{a} r' \bar{i} ok, pikz' \bar{a} zy, p'ir-
y \bar{a} ty.

c/ W większości Gwar nadszańskich prasłowiańskie \bar{g} w sylabach nowozamkniętych przeszło w /i/, jak w języku literackim. Ale w niektórych miejscach spotyka się także /o/o' \bar{u} /, /y/, np.: nos
/no' \bar{e} /, stoł' /sto' \bar{u} \bar{i} /, myst, styż, sp' \bar{y} dnyc' \bar{a} .

\bar{x} e w standardnej pozycji przeszło także w /i/ lub /u/ -
/jak w żemkowskich /np.: t' \bar{u} ka, n' \bar{u} s, s' \bar{u} z'.

d/ Dawne \bar{o} , e w gwarach bojkowskich przeszły w /i/. Spół-
głoski przed /i/, które powstało z dawnego \bar{g} - zmieniają się,
np.: n' \bar{i} z', t' \bar{i} k, sm' \bar{i} p.

e/ Gwary zakarpackie /średnio-zakarpackie/ \bar{t} / charakteryzują się dość dużą różnorodnością, w związku z czym wyróżnia się wśród nich wiele podgrup, które wytworzyły się w wyniku skomplikowanych procesów historyczno-społecznych.

\bar{x} \bar{o} , \bar{x} e w sylabach nowozamkniętych przeszły, w zależności od lokalnych właściwości języka, w /u/ / \bar{u} / /y/, /i/, lub \bar{x} \bar{o} , \bar{x} e zachowały się z mało zauważalnymi zmianami.

f/ W gwarach żemkowskich /zachodnio-karpacckich/ \bar{x} \bar{o} , \bar{x} e przeszły w /i/ lub / \bar{u} /.

g/ W części Gwar huculskich na miejscu \bar{x} występuje fonem /y/. Po spółgłoskach wargowych w początkowej fazie artykulacji może czasami występować labializacja - / \bar{u} \bar{y} / np.: v' \bar{u} \bar{y} n, p' \bar{u} \bar{y} st, m' \bar{u} \bar{y} st.

h/ Gwary bukowińsko-pokuckie tworzą typ posiadający pewne wspólne cechy z gwarami nadniestrzańskimi i huculskimi, a częściowo i z bojkowskimi. Niektóre cechy Gwarowe bukowińsko-pokuckie są przejściowe między gwarami nadniestrzańskimi i huculskimi.

i/ Gwary podolskie posiadają wspólne cechy z bukowińskimi, a na wschodzie - z wołyńskimi.

3. Południowo-wschodnia grupa Gwarowa jest najbardziej jednolita w porównaniu z innymi. Obejmuje ona największy obszar języka ukraińskiego.

Prasłowiańskie \bar{x} \bar{g} w sylabach nowozamkniętych przechodzi tam w /i/, w prefiksach zaś, gdzie stabilność \bar{b} , \bar{d} była silniejsza ze względu na większą izolację prefiksów w wyrazie, w porównaniu z innymi morfemami, takie \bar{g} się zachowuje niezmiennie. S/

Etymologiczne \bar{g} w sylabach nowozamkniętych /przed sylabą dawkową b/ przechodzi w /i/, np.: p' \bar{i} \bar{c} , \bar{u} \bar{o} \bar{i} n', \bar{s} \bar{i} m.

Umownie, gwary południowo-wschodnie dzielone są na trzy grupy: a/średnio-nadnieprzańskie, b/słobodzkie, c/stepowe.

a/ Gwary średnio-naddnieprzańskie dały podstawę współczesnemu językowi literackiemu ^{9/}. W większości wypadków w gwarach średnio-naddnieprzańskich dawne o, e w sylabach zamkniętych przeszły w /i/, na północy zaś notuje się zachowanie ich w formie niezmienionej. Stąd też równocześnie ze słowami: v'iz, ž'inka, k'istka może się trafić vozka, žonka, kostka.

b/ Gwary słobodzkie wytworzyły się w rezultacie zasiedlenia Słobodzkiej Ukrainy. Na ziemiach tych krzyżowały się elementy językowe z południa i z północy, środkowego Nadnieprza, Czernihowszczyzny, a także z południa Rosji. Ze stosunkowo różnorodnego materiału językowego powstały gwary południowo-wschodniego typu z charakterystycznymi właściwościami lokalnymi.

c/ Powstanie Ewar stepowych było, podobnie jak i poprzednich, rezultatem przesiedlenia i zagospodarowywania stepów przez ludzi z różnych części Ukrainy, a także z innych części dawnego Państwa Rosyjskiego. Gwary te najbardziej zbliżone są do średnio-naddnieprzańskich, ponieważ stamtąd przybyła słowna fala osiedleńców.

II. W związku z tą ważną cechą ukraińskiego wokalizmu choć przedstawić wyniki analizy morfologicznej nazw roślin, zamieszczo-nych w w/w słowniku botanicznym, z uwzględnieniem ich lokalizacji. Nazwy roślin, mające w swym składzie fonetycznym o, e w sylabach zamkniętych, rozpatrywane są według następujących grup:
e/ *o, *e w rdzeniach, b/ *o, *e w sufiksach, c/ *o w prefiksie pod-, d/ *o, *e w wyrazach zapożyczonych.

Przy lokalizacji poszczególne nazwy roślin podlegają się następującymi skrótami: W - wołyńskie, HDS - naddniestrzańskie, NS - nadszańskie, B - bojkowskie, Z - zakarpacie, E - żankowskie, H - hucańskie, BP - bukowina-pokucie, P - podolskie, GI - Galicja /bez dokładniejszego określenia lokalizacji/ ^{10/}, SD - śred-

ko-naddniestrzańskie, SK - słobodzkie, St - stepowe, IP - lewo-brzeżne poleckie, R - południowo-zachodnia Rosja ^{10/}.

a/ Przykładowo z *o, *e w rdzeniach odnotowano tu następujące /55/. Są to między innymi:

Javor /St/, Javor /R/, Jor /R/, Javir /Z, H, BP, P, GI, SD, St/, Jir /Sk, St/;

bob /H, BP, SD, R/, bobkovijski /Z, BP, P, GI/, bib /NDs, Z, E, H, BP, GI, SD, R/, bibkove /Z, BP, P, GI/;

bor /BP, GI, SD, St, R/, bir /BP, GI, R/;

chmel /Z, BP, P, GI, R/, camic /Z, BP, P, GI, SD, St, R/.

Wśród omawianej grupy nazw roślin jest część takich, w których ma-ny wschodnio-słowiańskie o, e, powstałe z ps. grup *ort, *ert, jako wynik pełnoogłosu, powstałe z późniejszych b, ɔ w pozycji

monnej, lub też z sonantów. Głoski te, znalazły się w sylabach zamkniętych, uległy działaniu tych samych praw fonetycznych, co i *o, *e, np.:

barezka /GI, P, SD, St, R/, bezizka /P, GI, SD, St, R/;

podorożnyk /H, P, GI, SD, St, R/, podoriżnyk /Z, GI/;

zdrovnyk /BP/, zdoriwnyk /BP/;

cebrak /NDs, P, GI, SD, Sk, R/, cibryk /BP/;

pestrak /GI, R/, piestrak /Z, H, P, R/;

serpucha /St/, sirpuha /SD/;

tertyś /P, GI, R/, tirtys /R/;

Dla ogólniejszej ilustracji omawianego zjawiska podajemy dane liczbowe z zaszeregowaniem wyrazów do grup Ewarowych.

	Gwary południowo-zachodnie		Gwary pd. wschodnie		Gwary północne		?								
	W	NDs	B	Z	H	BP		P	GI	SD	B	St	IP		
o, e	2	1	-	5	3	12	13	38	24	5	14	1	45		
i	1	1	7	1	7	5	3	11	3	35	14	5	13	3	31

Jak widać z tabeli na terenie gwar południowo-zachodnich występowanie i na miejscu o, e przeważa wśród gwar nadszańskich, buko-
wńskich, zakarpaccich i lemkowski; w gwarach huculskich, podol-
skich - i oraz o, e występują z jednakową częstotliwością.
Przewagę liczebną o, e nad i obserwuje się na terenie gwar wo-
łyńskich, bukowiańsko-pokuckich oraz w nazwach zaszerogowanych
ogólnie jako galicyjskie.

Wśród gwar grupy południowo-wschodniej wyraźnie zaznacza się
przewagę o, e nad i. Gwary lewobrzeżne poleskie, podobnie jak
większość gwar południowo-zachodnich, zachowały przewagę i nad
o, e.

W wielu wypadkach S.Makowiecki odnotowuje też stadia pośrednie
na miejscu o, e:

dyftongi - ou - drouk /IP, R/

uo - zbuozze /IP, R/

monofongi - o - bōzderewo /Z/

u - šustak /GI/

leudka /E, GI/

pacurky /GI/

b/ o, e w sufiksach nazw roślin odnotowano w 41 przy-
pdkach. Chodzi tu o takie sufiksy jak:

-ech- -- żepach /NDS, GI, R/, żepich /GI, R/;

-ek- -- sonecnyk /W, Z, E, H, BP, GI, R/, soničnyk /H, BP, GI/;

-er- -- žoster /GI, SD, St, R/, žostir /W, P, GI, SD, Sz, St, R/;

-ev- -- borsčevnyk /SD/, borsčivnyk /GI, St, R/;

-oj- -- trojč'a /GI, SD, St, R/, trizč'a /GI, R/;

-ok- -- kłekočka /SD/, kłedč'ka /NDS, P, GI, SD, St, R/;

-ol- -- kukol /BP, GI, SD, St, R/, kukli /P, GI, SD, St, R/;

-on- -- jabłonka /P, GI, R/, jabrun /GI, R/, jablin /Z, BP,
P, GI, R/;

-or- -- osokor /GI, SD, R/, osoktr /GI, SD, St, R/;
-ot- -- bākot /W, GI, SD, R/, bāekt /Z, P, GI, SD, R/;
i najczęściej reprezentowany sufiks -ov- /14 wyrazów/;
bobovnyk /W, GI, SD, R/, bobivnyk /BP, P, GI/;

W nazwach roślin z wymienionymi sufiksami w kilku przypadkach
obserwuje się obecność stadów przejściowych. Są to:

o - syrotky /Z/, verbōvka /GI/;

u - jabrun /GI, R/;

	Gwary południowo-zachodnie						Gwary połud.- wsch.			R				
	W	NDS	B	Z	E	H	BP	P	GI		SD	Sz	St	
o, e	4	1	-	2	-	4	7	7	23	12	-	6	18	
i	1	1	1	1	1	1	1	8	11	35	10	1	6	19

Dane liczbowe przedstawiła tabela, z której wynika, że na te-
renie gwar południowo-zachodnich /bojkowskie, zakarpaccie, lemko-
skie, bukowiańsko-pokuckie, podolskie i Galicja/ zarysowuje się
przewagę i nad o, e. Wśród południowo-wschodniej grupy gwaro-
wej o, e przeważa w gwarach średnio-nadnieprzańskich, w stepo-
wych - odnotowano jednakową ilość przykładów. W nazwach roślin
zaszerogowanych ogólnie jako "Rosja południowo-zachodnie" różnica
w ilości wyrazów z zachowaniem o, e oraz z przejściem ich w i
jest minimalna /1 przykład na korzyść i/.

o/ o w prefiksie pod- tworzy niewielką grupę nazw /jedynie
10/ np.:

podlisok /SD, St/, pidlisok /P, GI, SD, St, R/;

podbił /R/, pidbił /Z/, pidbił /W, NDS, H, BP, P, GI, SD,
St, IP, R/;

podpinka /R/, pidpenka /NDS, H, BP, P, GI, R/;

Gwary południowo-zachodnie						Gwary pd. zach. północne			R	
	W	Mds	H	BP	P	GI	SD	St	IP	
0	-	-	-	-	-	3	5	2	-	9
1	1	2	2	2	4	8	4	3	1	6

W prefiksie pod- wyraźnie zaznacza się przewaga ilościowa ł nad o. W jednym przypadku odnotowano monofong u w gwarach zakarpackich - pudlż.

d/ Nazwy roślin zapożyczone z języków nielawiańskich dostosowywały się częściowo pod względem fonetycznym do systemu języka ukraińskiego, ulegając tym samym procesom co i wyrazy rodzime.

Oto przykłady:

ajer /Z, GI, R/, hajir /P, GI, St, St, R/ - zapożyczone z greckiego aer ^{11/} "powletrze"

Imber /R/, imbir /E, GI/ - zapoż. wprost z nowogórnomiemieckiego Imber, Imwer, najprawdopodobniej przez pośrednictwo polskie ^{12/};

kermyk /GI, St, R/, kirmak /GI, SD, R/ - zapoż. z języków tureckich, por. kazachska: kermak - "gorzka trawa stepowa", także "gorzki" ^{13/};

Kofej /P/, kofij /GI/ - zapoż. z ang. coffee lub holend. koffie ^{14/};
 Krokos /GI, SD, St, R/, krokez /BP/, krokis /BP, P, GI, SD, R/ - to greckie krokos zapożyczone przez niemieckie Krokus lub przez łacinę ^{15/}, do ukraińskiego przeszło prawdopodobnie przez język polski ^{16/};

petruszka /Z, H, BP, P, GI, R/, pitruszka /SD/ - zapoż. z łac. petroselinum prawdopodobnie poprzez język polski ^{17/};

gengeryc'a /GI, R/, ginsgeryc'a /R/ - zapoż. z tureckiego kändir, tatarskiego kindar - "konopie"; ^{18/}

zenziwyr /R/, zinziver /GI, St/, žynziwer /GI, R/ - możliwe z tureckiego: zenkebil lub włoskiego - zenzovero - "imbir". ^{19/}

A oto tabela z ilościowymi wskaźnikami na występowanie o, e lub ł w zapożyczonych nazwach roślin:

Gwary południowo-zachodnie						Gwary połud. - wsch.			R	
	Z	E	H	BP	P	GI	SD	St	St	
o, e	2	-	1	2	2	5	2	-	2	7
ł	-	1	-	1	2	6	2	1	2	5

W wyrazach zapożyczonych tylko na terenie gwar żankowskich, Galicji i skobodzickich zarysowuje się minimalna przewaga ł nad o, e, w pozostałych zaś - zarysowuje się tendencja do zachowania o, e bez zmian.

Nazwy roślin, zebrane w słowniku botanicznym S. Makowieckiego, przedstawiają pod względem fonetycznym interesującą grupę słów.

Z roślinami ludzkie spotykają się na codzień /przede wszystkim nieszkady wsi/. W ich nazwach znalazły odbicie prawidłowości i procesy, działające w języku w ogóle, a w gwarach - w szczególności. Stąd też nie trudno zauważyć stan rozwoju języka na starszym etapie w porównaniu z językiem normowanym, literackim.

Analizując zebrany materiał łatwo można zauważyć, że procesy tzw. ikawizmu, charakterystyczny dla literackiego języka ukraińskiego, w gwarach - nie jest zakończony. W nich to o, e zachowują się bez zmian, bądź na ich miejscu występują dyftongi i monofongi jako stadia przejściowe, bądź też o, e przechodzi w /i/.

Większość nazw roślin S. Makowiecki zebrał na terenie gwar południowo-zachodnich i południowo-wschodnich, gdzie dyftongi na miejscu $\#_o$, $\#_e$ prawie nie występują /jedynie dwa przykłady z dyftongami uo , ou na terenie gwar poleckich/ lecz /i/, jak też w języku literackim.

Stare $\#_o$, $\#_e$ zachowują się bez zmian lub na ich miejscu występuje $\#_a$ monoftongi np. $\#_u$, u /odnotowane jest w słowniku kilka przykładów na terenie gwar zakarpackich i w "Galacji" /.

Analiza zebranego materiału pokazuje, że dawne $\#_o$, $\#_e$ w rdzeniach i sufiksach w około połowie przypadków przeszły w /i/. W prefiksie $\#_o\#_e$ wyraźnie widać przewagę /i/ nad /o/, w zapożyczeniach natomiast, $\#_o$, $\#_e$ wykazują wyraźną stabilność.

Przyczynny zachowania dawnych $\#_o$, $\#_e$ w dużej ilości ukraini-skich nazw roślin mogą być różne: 1/ Wpływ sąsiedztwa językowego rosyjckiego lub polskiego, gdzie $\#_o$, $\#_e$ się zachowały, 2/ działanie analogii morfologicznej, 3/ zachowanie stanu archaicznego lub fonetyki oryginalnej, jeśli idzie o zapożyczenie.

P r z y p i s y

1. Źródła materiału: S. Makowiecki, Słownik botaniczny łacińsko-małopolski, Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności Nr 24, Kraków 1936.
2. Por.: W. Kuraszkiwicz, Zarys dialektologii wschodnio-słowiańskiej z wyborem tekstów gwarowych, Warszawa 1954, s. 35-37.
3. Por.: Z. Klimentiewicz, T. Jehu-Spławiański, S. Urbaniczyk, Gramatyka historyczna języka polskiego, Warszawa 1955, s. 95-101.
4. Zob. W. Kuraszkiwicz, op. cit., s. 65-67.

5. Podział i charakterystyka $\#_o$, $\#_e$ w poszczególnych gwarach podano głównie na podstawie pracy F. P. Żytko, Narazy z dialektokołniji ukraińskij koi mowy, Kyjiv 1966.
6. K. Dejna, Gwary ukraińskie Karpacko-polszczyzny, Wrocław 1957.
7. Zob. W. I. Dobosz, Iz sposterżeń nad fonetykoju piwdemno-karpackijch howitrok dożnyj r. Turji, "Naukowi Zapysky" tom XXVI, Dialektokolnycznyj zbirnyk, Užhorod 1957; I. D. Pahirja, Systema hożosnych u howitkach piwiczno-zachodnoj ukrajiniszczyny, "Naukowi Zapysky" tom XXVI, Dialektokolnycznyj zbirnyk, Užhorod 1957, str. 77-92; P. P. Guczka, Systema hożosnych u howitrol seza Warajnyol Užhorodskogo rajonu, "Naukowi Zapysky" tom XIV, Užhorod 1955, s. 141-155.
8. I. S. Waczenko, Zubens'ki howitryki i dialektna sumiżniest', Kyjiv 1963, s. 37-39.
9. Zob. Kursa istoriji ukrajiniskij literaturnoji mowy, t. I, Kyjiv 1958, s. 142.
10. Taką lokalizację podaje dla wielu nazw roślin w swoim słowniku S. Makowiecki. Stąd też nie można ustalić dokładniejszej lokalizacji dla wielu wyrazów. Podobnie rzecz ma się z nazwaniami, których występowanie S. Makowiecki lokalizuje w południowo-zachodniej Rosji.
11. M. Vassner, Etimologičeskij słowar' ruskogo jazyka, t. I, Moskwa 1964, s. 62.
12. Ibidem, t. II, Moskwa 1967, s. 129.
13. Ibidem, s. 225.
14. Ibidem, s. 355.
15. Ibidem, s. 380.
16. W staropolskim Krokocz, Krokocz, F. Sławski stwierdza, że ukr. Krokocz, Krokocz z polskiego, zob.: F. Sławski, Słownik etymologiczny języka polskiego, t. III, zesz. 2/12, Kraków 1967, s. 126.

- 17. Por. A. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, Warszawa 1970, s. 412.
- 18. M. Vašmer, op. cit. t. II, str. 222
- 19. Ibidem, t. II, str. 94

Резюме

Находясь в "Ботаническом латинско-македонском словаре" С. Лакочецкого (1936) названия растений представляли собой интересны, с фонетической точки зрения, группы слов. В них запечатлелись те закономерности и процессы, которые подвигали язык вообще и, в частности, народный разговорный язык украинского народа.

Проследив сообразный материал, легко заметить, что процесс т. наз. икварьта, характерный для украинского литературного языка и большинства говоров, не во всех диалектах завершен. В части украинских говоров дзвине o, e в закрытых слогах сохраняются или на их месте выступают дифтонги и монофтонги u, i.

Анализ данного материала показывает, что прасл. o, e в закрытых слогах в горных и сурфидных примерно в половине (иногда в виду количества примеров) перешли в i. В предиксе под- отчетливо видно превосходство i над o, а в замкнутых нижних - o, e в преобладающем большинстве случаев сохраняются.

Причины сохранения o, e в довольно большом количестве украинских названий растений могут быть разные: 1) влияние соседства русского и польского языков, в которых o, e в таких случаях сохраняются; 2) воздействие морфологической аналогии; 3) архаическая фонетика или сохранение оригинального звучания замкнутых слов.

ŁUBELSKIE MATERIAŁY NEOPHLOGICZNE • 1976

Maciej Rakos

Gramatyka kontrastywna a nauczanie intonacji

W swiata obecnej trudno nie doscenić wkładu, jaki wnoszą gramatyka kontrastywna w proces nauczania języków obcych. Na podstawie osiągnięć studiów kontrastatywnych układane są przesłedz gramatyki o przedstawieniu pedagogicznym, na których w kolei opierają się konkretne materiały nauczania w postaci różnorodnych tekstów i ćwiczeń. Niemniejże uwagi stopniową próbę ewaluacji dotychczasowych osiągnięć w zakresie porównawczego opisu systemu zjawisk niewesmentalnych w języku polskim i angielskim w odniesieniu do praktycznych wzorów nauczania intonacji.

Nieliczne analizy konfrontujące te dwa systemy są niestety mało przysiadkowe w praktyce dydaktycznej ze względu na zbytne uproszczenia opisu prowadzące do fałszywych uogólnień, bądź też dlatego, że teorie, w ramach których dokonuje się porównań, nie pozwalają na wyodrębnienie remanego zespoko cech, różniujących w sposób istotny opiewane zjawiska. Równym uogrodzieliwieniem może być fakt, iż w porównaniu z całą masą teoretycznych i praktycznych prac poświęconych intonacji angielskiej, intonacja polska nie doczekała się dotychczas równie szerokiego opracowania, które pozwoliłoby na wartościowe zestawienia.

Poniżej zajmuję się kolejno zasadniczymi aspektami intonacji, określonymi jako funkcje, starając się uwzględnić przede wszystkim dla naszych rozważań. Na pojście funkcji składa się wiele szupników, które dość amownie rozdzielimy na dwie kategorie: gramatyczne i emocjonalne.

1/ Funkcja gramatyczna

A. Funkcja demarkacyjna.